

Альона ІВАНОЧКО
(Хотин)

ІЛІАС-ПАША КОЛЧАК

Прізвище Колчак в історії Росії надзвичайно відоме, практично всі кому воно належало піддавались захопленню і критиці. Але яке відношення має це прізвище до Хотинської фортеці? Про це ми і дізнаємось з даної статті.

Вперше, прізвище Колчак з'являється в Боснії у джерелах XVII ст. Згідно хроніки Іона Нікулічі, молдавського гетьмана, Колчак-паша був сербом родом із Боснії, який прийняв мусульманство. При Прутському поході 1711р. він був «булюбаш», тобто полковник – маленький племінний вождь.

В записках Моро де Бразе, який брав участь в Прутському поході Петра I, є опис турецької армії і розмови з трьома пашами, які переїхали в російський табір по закінченні миру. Вони, згідно записів, розмовляли по-німецьки і по-латині. В армії, описаній Моро де Бразе, був і Іліас-паша Колчак, який був ще молодим офіцером. Народився він близько 1675, при Прутському поході йому було років тридцять п'ять.

«Только что мы кончили наш обед, фельдмаршал на нас наехал и попросил нас угостить трех пашей, присланных от великого визиря к его царскому величеству, покамест государь не даст им ответа. Мы к ним отправились. Один из них говорил хорошо по-немецки и еще лучше по-латыни. Он достался на мою долю; друзья мои довольствовались оба одним из остальных, говорившим только по-немецки.»

Майже напевно можна сказати, що паша молодший, що говорив по-німецьки, був Колчак. Як відомо, він був з Боснії, прилеглої до австрійських провінцій, і міг знати німецьку мову. Крім того він був при штабі Великого Візира. У ніч на 7 липня 1711 р. турки переправилися на правий берег Прута і почули шум російських возів і коней. Це була кавалерійська дивізія генерала Януса, що була у авангарді та відходила назад до армії Шереметьєва за наказом Петра I. У хроніці Іона Нікулічі записано: «Враг, услышав шум повозок, сначала испугался и даже начал переправляться обратно через реку, но один паша заметил Великому Визирю, что шум удался, а не приближался. Колчак, булюбаш, ренегат, серб родом из Боснии, был послан на реконгосцировку. Он доложил, что русский корпус обратился в бегство. Лишь удостоверившись в этом,

турки успокоились и продолжали переправу на правый берег Прута в течение всей ночи. Колчак за это хорошее известие стал впоследствии пашей трехбунчужным и губернатором Хотина».

Важливо, що автор згадує Колчака як ренегата (особу яка перейшла з одного віросповідання в інше). Явище це було дуже поширене в Боснії. Турки не звертали християн в мусульманство насильно, але старалися спиратися на те місцеве дворянство, яке приймало іслам, даючи йому за це привілеї, небажаючи обкладали непосильними податками, позбавляючи їх, таким чином, і майна, і влади. Реакції християнських народів, підвладних туркам, були різні. Албанці порівняно швидко всі перейшли в іслам і тому користувалися прихильністю турок. Сербі пручалися довше; частина сербського дворянства емігрувала в королівську Угорщину та Боснію, але, хоча сербське населення і залишилося в основній масі православним, все ж переходили в мусульманство були частими.

У Боснії ж спостерігалось дуже цікаве явище. Маса населення залишалася християнською, але окремі члени можновладних родин обирали мусульманство, часто повертаючись до православ'я перед смертю. Таким чином, відбувався поділ прав. Наприклад, один з братів, переходячи в мусульманство, зберігав свою сім'ю, місцеву владу, майно і, зробившись турецьким беєм або булюбашем, дозволяв своєму племені жити за його звичаями і вірою. Так було і з Колчаком, який після прийняття ісламу взяв собі ім'я Хуссейн.

Отже, у 1711 році він зі званням булюбаш відправляється в Молдавію в числі осіб штабу Великого Візира Мохамеда Бостанджи паші. Відрізняється при переправі через Прут і, ймовірно, присутній при переговорах про перемир'я з Петром Великим, як згадано у Моро де Бразе. Далі він залишається в Молдавії при Абді-паші, який незабаром призначається сераскіром (губернатором) анатолійським і румелійським. Потім Абді-паші, людині котра користується пошаною, доручається зміцнення Хотинської фортеці. Фортеця за своїм становищем набуває в цей час великого значення. Розширення і будівля нових укріплень по системі Вобана і за планами французьких військових інженерів закінчені в 1713 році, а після смерті її начальника Абді-паші, Іліас-паша Колчак призначається на його місце. Колчак буде пашею хотинським двадцять два роки, спочатку на посаді сол кол Агасси, що значить начальник лівої руки, тобто лівого крила бессарабської армії, а потім начальником хотинської фортеці і генерал-губернатором хотинської райї. За його управ-

ління Хотинщину позбавляють деяких повинностей, що сприяло відродженню господарства краю.

За своє більш ніж двадцятирічне перебування в Хотині Колчак зайнятий військово-дипломатичною роботою, вельми цікавою і дає живі приклади того, як переживалася і проводилася в життя турецька політика стосовно Росії в першій половині XVIII сторіччя, а також політика Франції стосовно тієї ж Росії через союзників Швецію, Польщу і Туреччину.

Перебуваючи в Хотині з 1713 року, Колчак-паша є виконавцем на місці польської політики Стамбула і підтримує постійні відносини з великокоронним гетьманом Йосипом Потоцьким, який, зокрема, володіє прикордонними з Бессарабією областями Поділлям і Галичиною. В листах Колчака-паші до Потоцького наголошується що Османська імперія зацікавлена в незалежності Речі Посполитої і буде її всіляко підтримувати за умови недопущення на свої території військ російської імперії.

Багатий і витончений Хотин став навіть центром турецької культури на кордоні Польщі. Турецькі автори описують сади, лазні, казарми яничарів, палац коменданта, мечеті і ворота з написами в віршах, «сарай» Колчака-паші, кладовище де спить багато хоробрих воїнів, бібліотеку, згадують і дешевизну яблук та малини, яку вивозили в Константинополь.

У 1730 р. палацовий переворот скинув султана Ахмеда III і звів на престол Махмуда I. У 1732 р. Колчака призначають мир-і-міраном і санджак-беєм Яніни в Албанії, але залишається губернатором хотинським.

1735 р. почалася війна Туреччини з Австрією і Росією. Її пряма причина – подальше посилення впливу Росії в Персії і на Кавказі. Турки ведуть наступальну війну в Сербії та Угорщині, а російські сили під начальством Мініха входять до Криму і розоряють Бахчисарай. У жовтні 1736 р. Колчака викликають для розробки планів наступної кампанії і він отримує звання візира.

В 1737 р. Мініх йде на Очаків і бере його приступом. Сераскір Очакова Ягія-паша узятий в полон із залишком гарнізону. Великий Візир впадає в немилість. Колчак назначається тимчасово головнокомандувачем - сераскір турецької армії російського фронту, до прибуття Веліпаші призначеного на цю посаду. У грудні 1737 р. Колчак приймає в Хотині Нащокіна, якого послали для переговорів.

Тільки в 1739 році Мініх йде на Хотин. Він переходить Дністер, займає Чернівці і зустрічає турецьку армію біля села Ставчани. Іліас Колчак також брав участь у Ставчанській битві, його катани (важка кіннота) стояли на турецькому правому фланзі. Після того, як російська артилерія розгромила турків, Колчак-паша намагався врятувати ситуацію. Колчак повів сам 10000 добірних вершників, однак перемогти під Ставчанами не довелося. Яничари наткнулися на особливі рогатки проти кінної атаки, якими встигли оборонитися росіяни. Натикаючись на них, коні падали, а тим часом відступ головних піхотних сил перетворювалося на втечу.

Велі-паша, кинувши свій табір, відступав теж, але не на Хотин, а вліво, до Дністра і Бендер. За ним послідували і рештки армії, а також ті війська, які були виділені з хотинського гарнізону і брали участь в битві.

Колчак не зміг зібрати своїх яничарів і з маленьким числом вершників, які його не покинули, повернувся в Хотин. Був уже вечір, коли він залишив поле битви прискакав до фортеці, в якій на час бою командував його син Мехмет-бей і де залишалося тільки 700 чоловік гарнізону. Дорога на Хотин була відкрита для росіян. Мініх оточив фортецю військами і відправив своїх парламентарів з вимогою здатися. Колчак паша прислав відповідь з проханням відпустити тих солдат, що залишились від гарнізону під охороною за Дунай. Але Мініх відмовив. Звісно за таких умов аби зберегти цілісність фортеці та рештки свого війська Колчак паша і яничарський ага змушені були передати передали маршалу ключі від міста. Потім паша із великою свитою прийшов назустріч маршалу і передав йому свою саблю. 31 турецький гарнізон із 763 чоловіки здали фортецю, зброю і знамена.

Більшість жителів Хотина встигло бігти з майном до сусідньої Польщі, в воєводство гетьмана Потоцького.

Сім'я Колчака, його дружини, наложниці та малолітній син Селім-бей, якому було 11 років, отримала дозвіл виїхати до Туреччини, за наполяганням самого Колчака. Він пояснює це тим, що від'їзд його сім'ї до Туреччини послужить йому на захист перед султаном, коли йому доведеться дати звіт за здачу фортеці, яку захищати він не міг, не маючи в ній гарнізону. Старшого сина Колчака Мехмет-бея відвезли до Росії. Йому було 35 років і він був у чині не нижче майора.

Колчак-паша їхав до Петербурга через Кам'янець-Подільський і Київ, в загальній кареті з генералом Біроном. У паперах кабінет-міністрів ім-

ператриці Анни Іоанівни опублікованих у збірниках Імператорського Російського Історичного товариства і в архівах Сенату, маються два укази, що стосуються Колчака. В них говориться щоб Колчаку-паші і третьим офіцерам виділили квартиру на С.-Петербурзькому острові.

Початок 1740-го року ознаменувався святкуванням з приводу миру між Російською і Османською імперіями, на якому всіх учасників війни було щедро винагороджено. Ввечері, на пишному балу, де були в тому числі і полонені сераскир Агія-паша і Колчак-паша, імператриця Анна Іоанівна подарувала соболину шубу вартістю в декілька тисяч рублів і дорогоцінну шубу з куниць. Згідно записів хроніста Дапонтеса генерали були вельми вдячні імператриці за милості, даровані їм з перших днів полону. Вони були допущені до двору, а солдати, приставлені до них, відносились з великою шаною. Після отриманих подарунків вельможі почали восхваляти імператрицю, молитися за її щастя і благополуччя а також призвали Небесне Благословіння на обидві імперії. Імператриця дарувала обом свободу, це відбулось в лютому 1740 р., але в серпні паші все ще були в Петербурзі.

Обмін військовополоненими відбувався повільно. Анна Іванівна обурювалася, що турки не поспішали повертати росіян, взятих в полон, і веліла призупинити відправки полонених турків. Вілленев же пише, що султан у великій скруті, бо частина полонених була продана в рабство під час війни, і він не може їх звільнити інакше, як викуповуючи їх від приватних осіб з власної скарбниці.

Все ж паші поїхали в Київ. Супроводжував їх генерал Н.І. Румянцев, брат посла, який дещо раніше виїхав до Константинополя з величезною свитою і обозом. Назустріч же їхав, теж з грандіозним обозом, турецький посол Емін Мехмет-паша. Емін-паша зустрів Н.І. Румянцева і сераскір в Мценске в листопада 1740 року.

Товариш Колчака по полону, Ягія-паша, сераскір Очаківський, повернувся в Константинополь з Румянцевим, послом, лише в березні 1741 р. Сам Колчак вирішив не повертатися, адже задача Хотина мала дуже велике значення для Туреччини. Звісно Султан і Великий Візир були у гніві, хоча очевидно, що захищати Хотин проти всієї російської армії, маючи лише 700 чоловік гарнізону, було неможливо. Попереджений турецьким послом, що повернувшись до Туреччини, йому своєї голови не врятувати, Колчак-паша з Києва вирушив в Галичину до Станіслава, володінь і фортеці гетьмана Йосипа Потоцького.

Абсолютно природно, що з Києва звільнений Колчак-паша звернувся за допомогою до старого друга і союзника Потоцького, тим більше, що державну і особисту казну він вивіз з Хотина до Станіслава де вона охоронялася людьми Потоцького. Потоцький же, будучи гетьманом при королі Августі III, все ж залишався вірним Станіславу Лещинському. Він плекав думку про створення конфедерації для відновлення Лещинського за допомогою Туреччини і Франції.

Однак Колчак-паша недовго жив у володіннях Потоцького, так як близько 1743 р. Бенуа, повірений у справах Лещинського, Потоцького і Тарло в Константинополі просив султана, щоб той призначив в Хотин (повернутий російськими Туреччині) і в Бендери таких же честних пашів, як покійний Колчак.

Нащадки Колчака-паші отримали в Галичині польський «індігенат» (привілей про визнання за шляхтичем-іноземцем шляхетства країни, проживання, набуття усіх прав і свобод) і були зараховані до гербу «Боньча» (білий єдиноріг на лазурному фолі).

Одже, для міста прізвище Колчак означає період змін і розквіту, для фортеці перебудову і посилення. І хоча для Османської імперії в заключний період свого життя Колчак-паша став зрадником, все ж він, як і його нащадки, увійшов в світову історію як людина вольова, мудра і харизматична. Тож, сподіваймось, що з часом ми дізнаємось про нього і його вплив на розвиток нашого краю набагато більше.

Джерела та література:

1. Камша В. Я служу родине. – Ел. Ресурс. Режим доступу: <http://kamsha.ru/uvletchen/kolchak/family.html>
2. Краснов. В. Колчак. И жизнь, и смерть за Россию. – В двух книгах. – Т. 1. – 432 с.
3. Керсновский А.А. История русской армии. – В 4 томах. – Т. 1. От Нарвы до Парижа 1700–1814 гг. – М.: Голос, 1999.
4. Турецький воєначальник, молдавського походження. – Ел. Ресурс. Режим доступу: <http://www.people.su/ua/55380>